

Stopy po rovnání papíru u některých čs. známek

Na řadě československých emisí tištěných z plochých desek, zejména technikou jednobarevného či vícebarevného ocelotisku a technikou knihtisku, se v ploše známek, přepážkových listů a aršíků vyskytují více či méně výrazné šikmé lomy, protlačené z lícni strany do strany lepové. Obvykle mají tvar mřížky, složené buď ze čtverců o velikosti strany cca 3 cm, nebo z nepravidelných obdélníků. Běžně se s nimi setkáváme u emisí ČSR II od roku 1946 (první emisí, u nichž se vyskytují, je aršík 1. výročí Květnového povstání 1946, Pof. č. A 435 - obr. 1) zhruba do konce 60. let; v tomto období je vesměs projevují jako více či méně výrazné protlačené šikmé čáry v papíru, tvořící šikmo postavenou mřížku. Od počátku 70. let se tato mřížka vyskytuje už spíše výjimečně, většinou málo zřetelně, a to zejména na okrajích PL a aršíků.

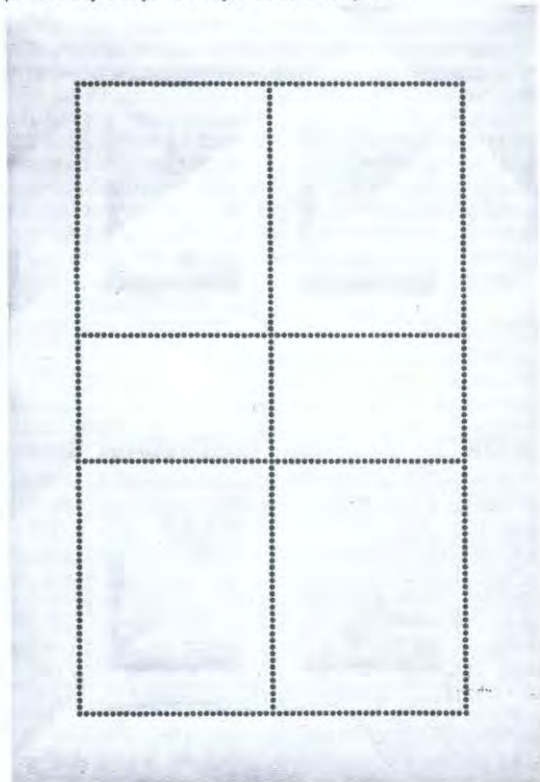
Obr. 1: Přední a zadní strana aršíku 1. výročí Květnového povstání 1946 se zřetelnými stopami po ručně provedeném rovnání papíru lámáním.

Sběratelé se někdy ptají, jak tyto lomy vznikly a proč se u některých emisí na části nákladu vyskytují ve výrazné podobě, zatímco na části nákladu se vyskytují jen na okrajích či se dokonce nevyskytují vůbec. V některých pramenech je jako původ těchto lomů uváděn technologický postup při nanášení lepu v papírně 1/1; i já jsem se až doposud domníval, že tomu tak skutečně je 2/3. Má jít o otisk sušícího roštu, na kterém papír s čerstvě naneseným lepem spočívá lícni stranou, přičemž na stranu lepovou je foukan teplý vzduch. Papír po usušení má tendenci se kroutit, a proto je dále rovnán protažením mezi dvěma válci, z nichž jeden je opatřen jemnou mřížkou složenou ze čtverečků o velikosti strany cca 1 mm; tato mřížka se otiskuje do lepu. Různá intenzita protlačení obou mřížek (ze sušícího roštu i rovnacího válce) pak bývá vysvětlována jednak různým tlakem foukaného vzduchu a jednak postupným opotřebením rovnací mřížky.

Studiem technologických postupů při výrobě známek tištěných z plochých desek jsem však zjistil, že původ zmíněných lomů není ve fázi sušení čerstvě naneseného lepu v papírně, ale ve fázi rovnání papíru v tiskárně. Jde o technologickou operaci prováděnou u klíženého i neklíženého papíru, který je potiskován v menších formátech. Aby se přešlo jeho kroucení, jsou jednotlivé listy papíru „zlomeny“, neboli opatřeny mřížkou složenou ze šikmých, vzájemně se křížících lomů, vedoucích u naklíženého papíru obvykle ze strany lícni do strany lepové. Toto „lámání“ papíru se provádí buď ručně, nebo strojem, v celé ploše listu papíru či v její části, popřípadě (u větších formátů) jen na okrajích. Ruční lámání probíhá tak, že jednotlivé listy papíru se postupně přehybají, aby se papír „nalomil“ a vznikla hrana. Častěji se však lámání provádí lámacím strojem. Lámání se mnohdy provádí i u papíru, který se zdá naprosto rovný, a

to proto, že by se kroutit případně mohl, čemuž se právě jeho „zlomením“ předejde.

V pražské Poštovní tiskárně cenin se k takovému rovnání papíru, určeného k tisku známek z plochých desek, jako lámacího stroje dodnes používá běžný knihtiskový stroj německé výroby, značky Heidelberg, z roku 1938. Jde vlastně o knihtiskový příkloповý stroj (lis), jednoduše upravený na lámání papíru. U příkloповého knihtiskového stroje je tisková deska upevněna ve svislé poloze, přes ni přejíždí válec přenášející a roztírající na ni barvu ze zásobníku. Papír je uložen vodorovně v zásobníku papíru, odtud je uchopen podávacím zařízením a přiložen k přítlačnému zařízení. Jde o pohyblivé rameno, které se přiklopí k tiskové desce, papír ve svislé poloze k ní značným tlakem přitiskne a tím dojde k přenesení tiskové barvy z tiskové desky na potiskovaný papír. Jednoduchá úprava tohoto knihtiskového příkloповého stroje na stroj lámací spočívala v tom, že byl vyřazen z provozu válec přenášející a roztírající barvu ze zásobníku na tiskovou desku. Místo tiskové desky byla instalována deska s vystouplou mřížkou - v tomto případě kovová deska používaná jako podklad pro zinkografické štočky, otočená dopředu svou zadní mřížkovanou stranou. Na příkloповé rameno, na němž spočívá papír, byla upevněna ofsetová guma podložená kartonem, která svou měkkostí umožní dostatečné protlačení mřížky do papíru. Pro lámání papíru lze samozřejmě upravit prakticky jakýkoliv knihtiskový příkloповý stroj, u nás jsou k tomuto účelu nejběžněji používány stroje značky Adast Grafopress.

Obr. 2: Přepážkový list známky 1 Kčs Purkyně - Sova sněžná z emise Umění 1966, v jehož celé ploše je protlačena mřížka (pohled zezadu).

Při tisku aršíků a malých přepážkových listů technikou ocelotisku z plochých desek se obvykle používá papír více než dvojnásobného formátu, než jaký má otisk celé tiskové formy. Při oříznutí pak tedy nutně vzniká značné množství papírového odpadu. Nejde však o nehospodárnost, ale o technologickou nutnost. Nepotiskovaná plocha má totiž při tisku nezastupitelnou úlohu - jednak slouží jako úchopová plocha při manipulaci s tiskovým listem (při pětibarevném tisku jej pracovníci tiskárny vezmou do ruky až sedmnáctkrát), jednak je používána pro zpevnění a vyrovnání celého neoříznutého tiskového listu. Právě na tuto plochu, jež nemá být potištěna, je lámacím strojem protlačena ona vyrovnávací mřížka, zatímco plocha určená k potištění zůstává hladká.

Jak se tedy stane, že některé aršíky a přepážkové listy mají papír zcela hladký, jiné mají mřížku protlačenou v okraji, jiné ji mají v celé ploše (obr. 2)? Vysvětlení je jednoduché. V dřívějších letech byl mřížkou opatřován celý list papíru určený k potištění, nepůsobilo to však zřejmě dobře, a proto se začala opatřovat protlačením pouze polovinu budoucího tiskového listu. Někdy však tiskárna zápasila s takovým nedostatkem papíru, že bylo nutno nerozřezané tiskové listy po potištění jejich hladké poloviny prostě otočit a potisknout i polovinu opatřenou protlačenou mřížkou. A přepážkové listy se stopami protlačení v okrajích? Tady zřejmě obsluha lámacího stroje špatně nastavila postavení protlačované mřížky vůči formátu papíru a mřížka tak mírně zasahovala do plochy budoucího přepážkového listu.

Pro úplnost dodejme, že rovnání papíru jeho lámáním se používalo už za první republiky, kde jeho stopy nacházíme zejména u známek knihtiskových emisí (ruční lámání - jednotlivé nepravidelné šikmé lomy) nebo u VII. typu Bratislavského novinového aršíku z roku 1937 (lámání strojem), i za protektorátu, kde tak byly rovnány např. přepážkové archy přetiskové emise z roku 1939, a ve strojové podobě se používá dodnes. Jak jsme si ukázali, nejde o následné poškození známek, ale o součást výrobního procesu.

Celé vysvětlení stop po rovnání papíru u známek ČSR a ČR je tedy v podstatě velmi jednoduché a prosté. Až se zdá neuvěřitelné, že ještě dnes, v době internetového propojení planety či vyslání sondy na Mars, jsou některé naše poštovní známky vyráběny za pomoci i tak jednoduchoučkých a v podstatě rukodělných metod. I to je však možná součást tajemství jejich neopakovatelné podoby, pro kterou jsou ty nejzdařilejší z nich řazeny k nejkrásnějším známkám světa.

FRANTIŠEK BENEŠ

LITERATURA:

- /1/ Filatelie, 1995, č. 8, přebal str. 3.
- /2/ Filatelie, 1996, č. 12, str. 1.
- /3/ Filatelie, 1997, č. 7, str. 1.